

С. М. ТАРАСАВА

г. Гродна, УА “Гродзенскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Янкі Купалы”

**ЖАНРАВая АДМЕТНАСЦЬ ПАЭМ
МІКОЛЫ МЯТЛІЦКАГА
(на прыкладзе зборніка «Чалавек падымае неба»)**

Артыкул прысвечаны разгляду паэм вядомага беларускага пісьменніка Міколы Мятліцкага, якія змешчаны ў зборніку «Чалавек падымае неба». Аўтарам указваецца на жанравую разнастайнасць паэм, якія з’яўляюцца ўзорам разнавіднасцей як лірычнай, так і ліра-эпічнай паэмы. Такім чынам канстатуецца суаднесенасць твораў пісьменніка з класічнымі некананічнымі жанрамі паэмы.

Сутнасць пакалення «васьмідзясятнікаў» у беларускай літаратуры абсалютна дакладна і трапна вызначыла Людміла Рублеўская, назваўшы яго «пакаленнем творча спраўджаным» [4]. Кожнае імя ў яго прадстаўнікоў сёння густа абрасло красамоўнымі характарыстыкамі і ацэнкамі, што і напярэду пацвярджае непаўторную індывідуальнасць той творчай асобы, якую літаратуразнаўцы суадносяць з мастацкай з’явай беларускага «васьмідзясятніцтва».

Пісьменніка Міколу Мятліцкага не трэба прадстаўляць сучаснаму аматару літаратуры. Вядомы паэт і перакладчык, празаік, публіцыст, дасціпны гумарыст, аўтар некалькіх паэм, Мікола Мятліцкі выпрацаваў свой уласны мастацкі стыль і мог запамінальна перадаць любы ўражанні ад свайго шматлікага судакранання з гэтым неабсяжным навакольным светам, які ў яго творах паўставаў у разнастайных абліччах і ў ва ўсіх сваіх магчымых праявах – радасных, драматычных, трагічных. У яго творчасці арганічна спалучыліся публіцыстычнасць з натуральнасцю бытавой лексікі, лірызм і сюжэтнасць, глыбіня разважанняў пра вечнае і інтымнасць перажыванняў. Паэтычную творчасць М. Мятліцкага літаратуразнаўцы найперш разглядалі «ў глыбокім і плённым рэчышчы традыцыйнага беларускага верша з яго ўвагай да канкрэтна-рэалістычных дэталей, фальклорна-песеннай мелодычнасцю і адкрытай пачуццёвасцю... вершы нярэдка ўражвалі ічырай захопленасцю жыццём, юнацкай рамантыкай і экспрэсіўнасцю» [5].

Тым не менш, варта прызнаць, што не ўсе бакі творчасці прызнанага пісьменніка належна ацэнены даследчыкамі літаратуры. Бачыцца актуальным вызначэнне месца творчасці М. Мятліцкага ў сучасным літаратурным працэсе, прыняўшы да ўвагі ўсе яго творчыя набыткі.

У паэтычнай спадчыне М. Мятліцкага асобнае месца належыць жанру паэмы, у якой знайшлі выяўленне і важкія думкі, і рэфлексіі, і шматзначныя аўтарскія асацыяцыі. Тэматычная, жанравая і стыльвая разнастайнасць, якая вылучае лірыку М. Мятліцкага, стала характэрнай адзнакай і яго твораў вялікай паэтычнай формы. Увагу даследчыкаў-літаратуразнаўцаў, найперш, прыцягнулі паэмы «Няходжанае поле», «Апалены золак», вершаваная аповесць «Зажураны дом», якім былі прысвечаны асобныя публікацыі [2, 6]. На жаль, жанравая прырода паэм М. Мятліцкага практычна нікім не разглядалася.

У той жа час паэтычнаму эпасу пісьменнік удзяляў увагу на працягу ўсё сваёй творчасці. Ужо ў першым паэтычным зборніку «Абеліск у жыце» (1980) М. Мятліцкі прадставіў свой першы вопыт у гэтым жанры – паэму «Саснёны сон». Паэмы будуць з’яўляцца і ў наступных зборніках пісьменніка «Ружа вятроў» (1987), «Шлях чалавечы» (1989), «Палескі смутак» (1991) і інш.

У новых кнігах М. Мятліцкага, што датуюцца пачаткам стагоддзя, прысутнасць гэтага жанру – неад’емная з’ява. Адрозна некалькі паэм змясціў аўтар у адной са сваіх знакавых кніг – зборніку «Чалавек падымае неба» (2012), які ўвабраў у сябе паэтычныя набыткі М. Мятліцкага розных гадоў. Паэмы ў названай кнізе розныя па гадах напісання, і гэта дазваляе выявіць у іх змесце своеасаблівую канцэпцыю творчасці, праз якую адкрываецца магчымасць бачыць зрухі ў

духоўным жыцці асобы і грамадства, водгук вострых сацыяльных і маральных праблем часу. Творы з паэтычнага зборніка «Чалавек падымае неба» даказваюць, што паэма натуральна ўпісалася ў творчы кантэкст паэта-«васьмідзясятніка», стала тым жанрам, у якім арганічна праявілі сябе і ўласная творчая манера, і літаратурная традыцыя.

Паэма «Неба» размешчана аўтарам у раздзеле пад шматзначнай назвай «Ружа вятроў», што пераклікаецца з аднайменным паэтычным зборнікам, у якім даследчык А. Бельскі вылучыў змястоўнай дамінантай праблему «*глобальная выжывання чалавецтва*» [1, с.8]. Так паэт назвамі сваіх твораў і кніг выразна падкрэслівае засяроджанасць на знакавых філасофскіх пытаннях, сярод якіх найбольш актуальна гучыць праблема «чалавек і Сусвет». Праз усю паэму «Неба» праходзіць лейтматывам пытанне «Хто я?» Але аўтар не проста шукае пэўнага атаясамлення сябе з іншымі насельнікамі свету, ён, па сутнасці, шукае адказ на спрадвечнае пытанне «быць ці не быць жыццю на Зямлі?» І ад таго, кім будзе чалавек на Зямлі – сузіральнікам, хцівым спажаўцом ці тым, хто прагне «пазнання смагу наталіць» – будзе залежыць і лёс планеты, і лёс Сусвету. Паэма «Неба» па сваіх мастацкіх адзнаках адпавядае лірыка-медытатывунай разнавіднасці лірычнай паэмы, для якой характэрны выяўленне дыялектыкі душы лірычнага героя, яго роздуму і перажыванняў, выкліканых балючымі для яго пытаннямі. Паэма М. Мятліцкага пабудавана як удумлівае і засяроджанае разважанне, што яшчэ раз дае падставы суадносіць названы твор з вышэй згаданай жанравай разнавіднасцю.

У раздзел «Шлях чалавечы» зборніка «Чалавек падымае неба» М. Мятліцкі ўключыў два творы, якія ў сваёй назве ўтрымліваюць указанне на іх жанравую форму – «**Паэма памяці**» і «**Паэма ростані**». Першы з названых твораў працягвае ўзнятую аўтарам тэму Космасу, Сусвету і чалавека ў ім. Але аўтарская думка ў новай паэме набывае іншую мастацкую форму. «Паэма памяці» напісана верлібрам, што надае твору адзнакі нязмушанай гутаркі лірычнага героя з нябачным яму апанентам. Больш таго, у паэме выразна праяўляюцца адзнакі публіцыстычнасці праз адметныя граматычныя формы і паэтычны сінтаксіс («*Дык дайце ж Зямлі супакой, / дайце ёй існаваць так, / як можа Зямля яшчэ існаваць...*» [3, с.155.]; «*І няўжо яна, Зямля, / скажа ў такі міг ініцае?*» [3, с.158.]; «*Мы, магчыма, / тыя смяротнікі, / хто вачамі, поўнымі скутых слёз, / бачыць ззяблыя зоркі, / так і не разгадаўшы іх таямніц...*» [3, с.154.]

З дапамогай гэтых моўных сродкаў перадаецца адкрытая ацэначнасць, эмацыянальнасць маўлення. Так аўтар выяўляе свае апакаліптычныя прадбачанні магчымай будучыні чалавецтва, выкарыстаўшы лірыка-публіцыстычную разнавіднасць лірычнай паэмы.

«Паэма ростані» прыкметна вылучаецца сярод ужо згаданых твораў пісьменніка. Найперш, тым, што ў яе змесце выразна пазнаецца інтымна-любоўны матыў, які прыадчыняе чытачу свет міжасобасных чалавечых адносін, які, зрэшты, не губляе рысаў, знаёмых і блізкіх кожнаму з нас. У аснове паэмы драматычная калізія – ростань, што некалі развяла закаханых, але лірычны герой шчыра ўдзячны жыццю, што яно падарыла яму сапраўднае і глыбокае пачуццё: «*Ты свету дзячыш, / адпрэчыўшы злосць, / За тое, / Што ўсё-такі / Яна ёсць!*» [3, с.195]. З папярэднімі паэмамі названы твор збліжае выразна публіцыстычны фінал, дзе аўтар даводзіць думку пра кволасць і безабароннасць чалавечага шчасця ў свеце, насычаным агульналюдскімі трагедыямі і страатамі. Тым не менш, па сваіх мастацкіх адзнаках «Паэма ростані» з'яўляецца ўзорам лірыка-псіхалагічнай разнавіднасці лірычнай паэмы, бо ў ёй аўтар выразна робіць акцэнт на перадачы псіхалагічных нюансаў чалавечых адносін і пачуццяў, выкліканых імі.

У іншым раздзеле зборніка пад назваю «Блаславенне» аўтар уключыў яшчэ дзве паэмы – «**Чмяліны мёд**» і «**Вяртанне нарчанкі**», якія працягваюць распачатую пісьменнікам тэму кахання. Аднак жанравая прырода новых твораў выключна іншая. Перад намі ўзор ліра-эпічнай паэмы, што пацвярджаецца наяўнасцю падзейнай сюжэтнай лініі, якая цесна ўзаемадзеінае з эмацыянальнай, суб'ектыўнай плыню. Так паэма «Чмяліны мёд» кранальна апавядае пра само зараджэнне ў зусім яшчэ юных герояў першага пачуцця, якое, на жаль, не займела працягу ў іх дарослым жыцці. Вобразам-лейтматывам праз твор праходзіць згадка пра Наташу Растову, персанажа вядомага класічнага твора Л. Талстога, вобраз якой у лірычнага героя паэмы суадносіцца са светлым і рамантычна-недасягальным вобразам каханай дзяўчыны. У фінальных радках паэмы

гэты вобраз-мроя становіцца сімвалам першага кахання, якое будзе нязменна хваляваць душы новых маладых пакаленняў: «...Абрываўся маўчаннем суро́ва / Гэты прасты зямны дыялог. / Танцавала Наташа Растова / На падмостках наступных эпох» [3, с. 219].

Паэма «Вяртанне нарачанкі» з'яўляецца аўтарскай апрацоўкай легенды пра ўтварэнне возера Нарач, пра глыбокае, але трагічнае каханне, сілу і вернасць якога даказалі абодва закаханыя героі. Паданне складае сюжэтны план паэмы, але эпічнасць у творы не прысутнічае ў чыстым выглядзе. Яна прасякнута тонкім лірычным перажываннем, пачуццямі, якімі дзеліцца герой-апавядальнік. Так у паэме М. Мятліцкага ўдала спалучаюцца розныя часы і эпохі, а мінулая гісторыя пераплятаецца з думкамі пра чалавечы лёс і наканаванне, віну і пакаранне, пра свабоду выбару.

Завяршае паэтычны зборнік паэма «**Няходжаны сусвет**», якая балюча пераклікаецца з іншай паэмай М. Мятліцкага «Няходжанае поле», што была надрукавана ў 2001 годзе на старонках часопіса «Польмя» і адлюстравала аўтарскае ўспрыняцце і бачанне чарнобыльскай трагедыі. А вось новы твор М. Мятліцкага паэму «Няходжаны сусвет» варта разглядаць як паэму з выключна філасофскім зместам. І гэта не толькі таму, што аўтар пашырае маштабы сваёй мастацкай прасторы, змяняючы «поле» на цэлы «сусвет». Паэма «Няходжаны сусвет» зноў актуалізуе пытанне «І хто я?» Але адказ на яго лірычны герой ужо ведае: «*Агністая бруя / Гадуе ў небе зоры. / Адзіны голас я / Ў яе касмічным хоры*» [3, с. 347]. Паэма пабудавана як палымяны, эмацыйны маналог, у якім гучыць непрыхаваная трывога і клопат, ці зможа ён, сённяшні зямны чалавек, прыўнесці гармонію ў тыя няходжаныя і неспазнаныя прасторы, што паўстаюць перад ім? Характэрныя адзнакі (дамінаваната паэтычнага сінтаксісу, адмысловая лексіка і граматычныя формы) указваюць на лірыка-публіцыстычную разнавіднасць лірычнай паэмы.

Разгляд мастацкіх тэкстаў М. Мятліцкага ў зб. «Чалавек падымае неба» дазволіў канстатаваць наяўнасць у яго творчасці розных жанравых разнавіднасцей паэмы. Важна заўважыць, што паэмы М. Мятліцкага ляжаць у рэчышчы традыцыйнай парадэгмы беларускай літаратуры. Аўтар аддае перавагу некананічным жанрам: лірычнай і ліра-эпічнай паэме, у якіх паэтыка і стыль узаемадзейнічаюць на родавым узроўні, выяўляючы тую ці іншую родавую дамінанту. У сваю чаргу лірычная паэма ў М. Мятліцкага прадстаўлена тыпалагічна рознымі формамі: лірыка-публіцыстычнай, лірыка-медытатывнай, лірыка-псіхалагічнай.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Бельскі, А. Паэтычны летапіс: 15 гадоў творчасці М. Мятліцкага пасля Чарнобыля / А. Бельскі // Роднае слова. – 2001. – № 2. – С.7–13.
- 2 Ламека, Л. «На першай, небам дадзенай вярсе» : вершаваная аповесць Замкнёны дом, паэма «Няходжанае поле» М. Мятліцкага / Л. Ламека // Роднае слова. – 2006. – №2. – С.16–18.
- 3 Мятліцкі, М. Чалавек падымае неба: вершы і паэмы / М. Мятліцкі. – Мінск, 2012. — 360 с.
- 4 Рублеўская, Л. Белы крыж над белаю зямлёй... Штрыхі да партрэта сучаснай беларускай літаратуры [Электронны ресурс] / Л. Рублеўская // Дзеяслоў. – 2002. – №1. – Рэжым доступу: [/www.czasopisy/dziejaslou/01/19.htm](http://www.czasopisy/dziejaslou/01/19.htm). – Дата доступу: 14.02.2022.
- 5 Творчасць Міколы Мятліцкага [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://hojniki.ucoz.ru/index/mikola_mjatlicki/0-147. – Дата доступу: 14.02. 2022.
- 6 Шандроха, Н. Э. Дыскурснае асэнсаванне вайны праз трагічны лёс Юрыя Міцкевіча, сына Якуба Коласа / Н. Э. Шандроха // Роднае слова. – 2016. – № 7. – С. 10-13.

The article is devoted to the consideration of poems by the famous Belarusian writer Nikolai Metlitsky, which are placed in the collection "Man raises the sky." The author of the article points to the genre variety of poems, which are a model of varieties of both lyrical and lyro-epic poems. Thus, the correlation of the writer's works with the classic non-canonical genres of the poem is stated.